

Kieli ja ihmisyyt

Puhe Äidinkielen opettajain liiton illanvietossa Helsingissä 5. 1. 1967

Olen, ehkä perimieni geenien ansiosta, luullakseni koko elämäni ajan ollut optimisti, siitä huolimatta että päinvastaiseenkaan asenteeseen ohjaavia havaintoja ei kokemuksistani koskaan ole puuttunut. Tämän kuun 11. päivänä tulee kuluneeksi tasan 40 vuotta siitä, kun minut peräti vihreänä maisterina oli rohjettu panna esitelmöimään Suomen toisilla äidinkielenopettajain päivillä Helsingin Säätytalossa. Esitelmäsäni, joka käsitteli (järjestäjien pyynnöstä) »koulujemme kielihistorianopetuksen etymologista puolta», kiinnitin lopuksi huomiota siihen, että kielen niin sanoaksemme varsinaisessa mielessä *i n h i m i l l i n e n* aines, vaatimattomista abstraktisanoista yleväsisältöisimpien moraalikäsitteiden ilmauksiin asti, on kaamean läheisissä sukulaisuussuhteissa kielen niin sanoaksemme eläimelliseen ainekseen, että kielen korkeimpaankin aatelistoon kuuluvilla sanoilla on pelottavan läheisissä polvissa barbaariset esi-isänsä. Oppikoulun yläluokkalainen tulee, näin arvelin, tämän havaitessaan aavistaneeksi, miten vaarallisen ohutta pintakiiltoa täytyy kaikesta huolimatta olla sen kuoren, joka vielä nykypäivinäkin peittää meissä raakalaisen, miten järkyttävän ohut täytyy olla sen kuoren, jota sanotaan inhimillisyydeksi tai sivistykseksi. Tässä valossa, niin väitin edelleen, äskeisen (siis ensimmäisen) maailmansodan barbaarisista barbaarisin eläimellisyyden purkautuma osoittautuu masentavan luonnolliseksi ja kaikkea muuta kuin hämmästyttäväksi sattu-maksi. »Kulttuuri kukkii ihmiskunnassa

kuin ruoho sulasisuksisen tulivuoren rin-teellä.»

Tuollaisen synkän näkemyksen aiheellisuutta ovat seuranneiden vuosikymmenten elämyksemme mitä voimakkaimmin vahvistaneet — idän ja Lännen hirmuvaltioiden kuolemanleirit, ensimmäistäkin kaameampi toinen maailmansota, poliittisen orjuuden lisääntyminen omassa maanosassamme, ennenaavistamattoman tehokkaat propaganda- ja sota-aseet häikäilemättömien diktatuurien hallussa, moraalisen nihilismin leviäminen ns. hyvinvointivaltioissa.

Vuoden 1927 esitelmöitsijä myönsi siis, että koululainenkin opittuaan oikealla tavalla katsomaan kielen peiliin, ainoaan ihmissielun havainnolliseen kuvastimeen, huomaa tuosta peilistä vastaansa irvistämässä eläinihmisen älyttömät kasvonpiirteet. Mutta nuori maisteri rohkeni kuitenkin jatkaa: Tämän kaiken ei tarvitse eikä se koulussa saa muodostua minkään pessimismifilosofian lähtökohdaksi. Se että ruusun juuret imevät mehunsa saataisesta mudasta, ei tee sen kukkasia vähemmän ihailtaviksi, sanovat viisaat. Se että ihmiskielen vaiheet kauttaaltaan todistavat kohoamista aistimellisestä henkiseen, eläimellisestä inhimilliseen, ei tee tätä nykyistä ajatteluvälinettämmä vähemmän ihmeteltäväksi eikä vaadi näkemään ihmisen asemaa luomakunnassa yksinomaan synkeässä valaistuksessa. Tuskinpa voi olla nuorison synteisille alttiissa mielessä herättämättä myös optimistista hartautta semmoisen nousun toteaminen, kuin mitä suomen kielessä luonnehtii esim. *oikeuden*

ja *jalouden* historia ja minkä yhteydessä maailmaan on ilmestynyt yhä uusia sellaisia arvoja, joiden mittaamiseen eivät riitä luonnontieteiden kynnäräpuut.

Olen, käyttäakseni tässä illanvietossa vähäisen puheenvuoron, kenties jo liiankin pitkälti selostanut enemmän kuin miespolven takaista sanomaani, jonka sitä paitsi jotkut läsnäolijat ehkä lukealtaan tuntevatkin. Nyt voin todeta vain, ettei minulla vielääkään ole siihen mitään olennaista korjattavaa. Nykyisenkin käsitykseni mukaan suomenlehtorilla on »kielihistorianopetuksen etymologista puolta» sopivissa eri yhteyksissä valaistessaan kiitollinen tilaisuus operoida todella yleissivistävillä asioilla, havahduttaa nousevaa polvea tajuamaan, ettei suinkaan ole aivan itsestään selvää eikä mikään vähäpätöinen, vain filologispecialisteille kuuluva seikka, vaan vuosisatojen, vuosituhansien raskaiden korpivaellusten voittosaalista, että kielesämme on nyt sellaisia käsitteenilmaisimia kuin *Jumala* ja *pyhä*, *oikeus* — vastakohtanaan *vääryys* —, *omatunto*, *mielen jalous*, *anteeksianto*, *lempeys* — vastakohtanaan *raakuus* —, *nöyryys*, *epäitsekkyys*, *sivistys*. Jos tällaista havahduttamista ei opetuksessa suoriteta, käy kenties niin — siitä meillä näyttää jo olevan omassakin yhteiskunnassamme kokemusta —, että

osa lahjakastakaan nuorisoa ei edes myöhemmässä elämässään ymmärrä pitää noita käsitteitä muuna kuin todellakin banaaleina truismeina, jos ei suorastaan protestiviisuihin sopivina rienattavuuksina, niin ainakin tyhjämpäiväisenä sanahelinänä.

Onhan saatu havaita viime aikoina, että eräät kansalaiset, joiden syntymävuosi on 1940-lukua, ovat julistaneet pitävänsä esim. sotilaskasvatuksemme tavoitteita, joista keskeisimpiä edustavat käsitteet *miehuus*, *velvollisuus*, *kuri*, *kunnia*, eivät vain sanahelinänä vaan jopa tosi sivistykselle vaarallisina. Nämä reformaattorit eivät näy tietävän tai ainakaan tajuavan, että juuri noiden hyveiden olemassaolo heidän syntymänsä tienoilla oli kansamme valtava protestilaulu, joka ensi kertaa kaiutti Suomen nimeä ympäri maanpiirin, protesti kaikkea miehuutonta alistumismielialaa, raukka- maista toivottomuutta vastaan väkivalan edessä, sitä käsitystä vastaan, että aine on hengen herra. Tämä historiamme vaihe osaltaan todisti, että kielen inhimillisimmät käsitteiteytymät ovat ihmiskunnan arvokkainta, reaalisinta kulttuuriomaisuutta. Sen vuoksi se on suurimpia optimismin lähteitä kansallemme nyt ja kauas tuleviin aikoihin.

LAURI HAKULINEN